

CSELÉNYI MÁTÉ

Adalékok Liszt Ferenc *Esztergomi mise* bemutatójának előzményéhez

A Liszt-irodalom különféle megfontolásból ugyan, de mindmáig nem tárgyalta a teljesség igényével az *Esztergomi mise* keletkezéstörténetét és az ősbemutató körüli eseményeket. Ennek egyrészt terjedelmi okai lehettek. Alan Walker monumentális Liszt életrajzában hangsúlyozta a mű és a bemutató Liszt pályáján elfoglalt kiemelkedő helyét,¹ részletezte az eseményeket, ugyanakkor – egy hosszú lábjegyzettől eltekintve – az olvasó diadalmenetként érzékelheti az 1856-os történéseket. A magyar szerzők, így Prahács Margit vagy Csapó Vilmos különös gonddal és hasznos kommentárokkal ellátott levélközreadásaikban – nyilván részben szintén terjedelmi okokból –, úgy tűnik nem kívánták a magyar művelődéstörténet eme kínos fejezetét részletezni.² id. Ábrányi Kornél *A magyar zene a 19-ik században* című munkájában külön fejezetet szentelt az országos jelentőségű eseménynek, és bár nevek nélkül, de meglehetősen pontos képet adott a bemutató előzményeiről. Tanulmányomban az *Esztergomi mise* bemutatója előtti bő egy év eseményeit ismertetem, mindenekelőtt a Liszt- vagy Liszthez köthető levelezés publikált, illetve még kiadatlan darabjai segítségével.

Az *Esztergomi mise* kálváriájának megértéséhez 1846-ig kell visszamennünk. Liszt második felnőttkori magyarországi látogatása során ismerkedett meg báró Augusz Antallal, aki meghívta szekszárdi birtokára.³ Ezen az 1846. október 8-i hangversenyen egy tizennégy tagú pécsi küldöttség is részt vett és ünnepélyesen meghívták Lisztet, hogy töltsön néhány napot városukban. Ennek a küldöttségnek

---

1 Alan WALKER: *Liszt Ferenc. 2. A weimari évek 1848–1861*, ford. Rác Judit (Budapest, Editio Musica, 1994), 387–391.

2 CSAPÓ Vilmos: *Liszt Ferenc levelei báró Augusz Antalhoz. 1846–1878* (Budapest, Franklin Társulat, 1911), 223–227. Továbbiakban CSAPÓ Liszt. lásd továbbá MARGIT PRAHÁCS (Hg.): *Franz Liszt, Briefe aus ungarischen Sammlungen, 1835–1886* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966), 317–321. Továbbiakban PRAHÁCS *Liszt*.

3 Alan WALKER: *Liszt Ferenc. 1. A virtuóz évek. 1811–1847*, ford. Rác Judit (Budapest, Zeneműkiadó, 1986), 438.

volt tagja Scitovszky János is, ekkor még pécsi megyéspüspökként. Liszt örömmel elfogadta a meghívást, és Scitovszky püspök vendége lett, aki nádasdi nyári rezidenciáján fogadta őt. A nagy műveltségű, zene iránt is érdeklődő püspököt elbűvölte Liszt játéka, műveltsége és egyénisége. Egy baráti beszélgetés alkalmával Liszt megígérte a püspöknek, hogy a pécsi bazilika restaurálási munkáinak befejeztéig ünnepi misét fog komponálni a bazilika újrászentelésére. A pécsi bazilika felújítása elhúzódott, Scitovszky Jánost pedig kinevezték esztergomi hercegprímásnak, ahol az újonnan épített bazilika felszentelése egyre közelebb került a megvalósuláshoz. Csaknem tíz évvel az említett ígéret után, 1855 januárjában Scitovszky levélben kérte Augusz segítségét Liszt postacímét illetően, ugyanis hivatalosan is fel szeretne volna kérni a megtisztelő feladatra, hogy a szentelést követő ünnepi mise zenei részét megkomponálja.

Az *Esztergomi mise* keletkezéstörténetéről viszonylag keveset tudunk. Augusz-
nak írt levelében Liszt kilenc hetes „lelkés és szeretetteljes komponálásról” számolt be.⁴ Ezt támasztja alá a zeneszerző teljes levelezésének vizsgálata is, mely alapján kijelenthetjük, hogy legfeljebb három hónap alatt kész lett a művel. Az Augusz közvetítésével megérkezett felkérő levél elveszett, csupán Liszt aznapi (1855. január 27-i) válaszlevele maradt fent.⁵ Április közepén Agnés Street-Klindworthnak írott leveléből már arról értesülünk, hogy a Credo végénél jár.⁶ Május 4-i levelében a mise elkészültéről ad hírt,⁷ három nappal később pedig már a zongorakivonat terveiről tudósít.⁸ Előbbi levelében a partitúra mottóját is megadja: „Belefáradtam a sóhajtozásba. Gyógyíts meg, Uram, mert reszketnek tagjaim”.⁹ A francia nyelvű levélben olvasható latin bibliai mottó nem meglepő Liszt esetében, azonban a vészjósló sorok indokát a magyar sajtóból tudhatjuk. Bár a levelezésben nem olvasunk róla, de a székesegyház felszentelésének bizonytalan időpontja miatt 1855. májusi, majd augusztusi dátumok is szóba kerültek, mint az ünnepség lehetséges időpontja, ami nyilván óriási nyomást gyakorolt Lisztre. Ugyanakkor, amint az a fejleményekből kitűnik, a mottóval Liszt mintha megérezte volna a közelgő nehézségeket is.

Egy hónap sem telt el a komponálás befejezése után, mikor minden előzmény nélkül Liszt június 2-án kézhez kapta Scitovszky értesítését miszerint miséjét – hossza miatt – jobb lenne egy későbbi időpontban előadni. Hogy Scitovszky a partitúra

4 CSAPÓ *Liszt*, 49., No. 8.

5 PRAHÁCS *Liszt*, 81., No. 59. és CSAPÓ *Liszt*, 45–48., No. 7.

6 *Franz Liszt's Briefe*, gesammelt und hrsg. von LA MARA (Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1893), III, 7., No. 3. Továbbiakban LA MARA *Briefe III*.

7 LA MARA *Briefe III*, 9–10., No. 4.

8 LA MARA *Briefe III*, 13–14., No. 6.

9 „Laboravi in gemitu meo [...] Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.”
Zsoltárok könyve 6, 7a és 3b.

és a zongorakivonat ismerete nélkül kinek az indíttatására gondolta meg magát, és írt Lisztnek, csak feltételezéseink lehetnek. A hercegprímás levele elveszett, csupán Liszt aznapi, Augusznak írt sorai ismertek, valamint Scitovszkynak írt másnapi válaszevele.¹⁰ Ebben Liszt megköszöni a felkérést, megírja Scitovszkynak, hogy miséje rövid és egyszerű, ahogy az egy ilyen alkalomhoz illik, illetve a kotta elküldését is megígérte.¹¹ Az ügy folytatásáról nem tudunk, azonban úgy tűnik, a hercegprímást jobb belátásra bírták, ugyanis Liszt június közepi levelében Eszterházy Pálnak a mise bemutatását említi.¹² Az *Esztergomi mise* szempontjából az 1855-ös esztendő hátralevő része és 1856 első hónapjai eseménytelenül teltek. A magyar nyelvű sajtóban is arról olvashatunk, hogy az augusztusi ünnepekre a mise állandó részeit Liszt Ferenc, a graduálét és az offertóriumot Seyler Károly, az esztergomi *regens chori* komponálta.¹³

Seyler Károly 1841. április 12-e óta volt az esztergomi székesegyház karnagya, miután apja, Seyler Antal József beteg lett. Így az akkor 26 éves zeneszerző Bécsből Esztergomba költözött, és megkezdte egyházi zeneszerzői pályafutását. 1856-ra bel- és külföldön egyaránt ismert és elismert szerző lett, körülbelül 20 miséje, graduáléja és offertóriumra révén, melyek jelentős része külföldön is megjelent.¹⁴

A templomszentelési ünnep legfontosabb része zenei szempontból természetesen a szertartást követő ünnepi szentmise volt, melynek megkomponálása igen nagy megtiszteltetést, és ezzel együtt a császár, illetve a legmagasabb bécsi és hazai előkelőségek előtti bemutatkozást jelentette. A kor szokásának megfelelően ez a megtiszteltetés Seylernek jutott volna. Hogy Seyler miként fogadta hátrátételét, nem tudjuk, de az ünnepek előtt, illetve alatt együttműködően és barátságosan viselkedett Liszttel.

Liszt számára eddig a pontig, a mise hektikus komponálásán és Scitovszky levelén kívül kellemetlensége nem adódott. 1856 áprilisának végén azonban a történet több szempontból is bonyolulttá vált. Az összetett helyzetet négy személy kétféle érdekének egymásnak feszülése eredményezte: Lisztet egyéb munkái és teendői miatt a mise bemutatójának időpontja érdekelt, ezen kívül ragaszkodott hozzá, hogy miséjét ne próbálják nélküle, ugyanis ezt a feladatot szerette volna saját kezébe venni.¹⁵ Scitovszkyra az ünnepek előkészületei kapcsán temérdek feladat hárult, a legfontosabb kérdésekben egyedül kellett döntéseket hoznia. Augusz felismerte a helyzet

10 Liszt levele Augusznak, vö. PRAHÁCS *Liszt*, 81., No. 60. és CSAPÓ *Liszt*, 48–49., No. 8. Liszt levele Scitovszkynak, vö. PRAHÁCS *Liszt*, 81–82., No. 61. és CSAPÓ *Liszt*, 50–51., No. 8.

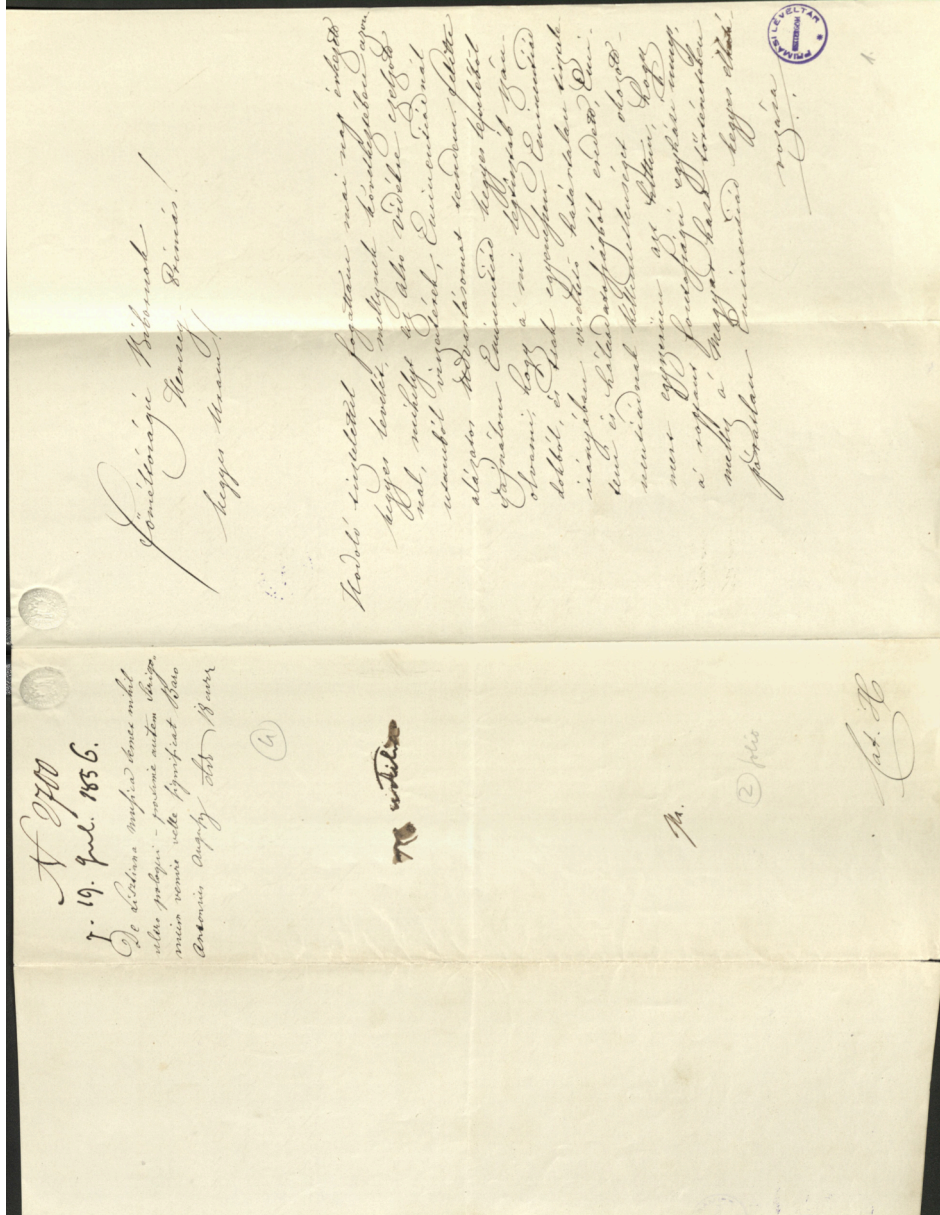
11 A kottát végül júliusban küldte Liszt, lásd PRAHÁCS *Liszt*, 83., No. 65. és CSAPÓ *Liszt*, 52–53., No. 10.

12 PRAHÁCS *Liszt*, 82–83., No. 63.

13 *Hölggyfutár* 7/147 (1856. június 27.), 607.

14 Constant von WURZBACH (Hg.): *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* (Wien, Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski, 1879), Band 34, 192–195.

15 Liszt levele Augusznak, vö. PRAHÁCS *Liszt*, 85., No. 72. és CSAPÓ *Liszt*, 55–56., No. 12. Liszt levele Festeticsnek, vö. CSAPÓ *Liszt*, 56–58., No. 12.

1a-b fakszimile. Augusz Antal levele Scitovszky János esztergomi hercegprímásnak, 1856. július 18. Esztergom, Prímási Levéltár, Scitovszky Cat. H. 1359/4

zenetörténeti jelentőségét – a magyar egyházzene megalapítását vélte látni a mise bemutatása esetén – és Liszt pályájának ezen különleges eseményéért mindent meg szeretett volna tenni (*1a–b faksimile*).¹⁶ Festetics Leó (1800–1884), a zene iránt fiatal kora óta érdeklődő gróf, s a Nemzeti Színház 1852–1854 közötti intendánsa pedig a zenei életben betöltött szerepe révén került az események sodrába. Az Esztergomi Prímási Levéltár kiadatlan leveleiből tudjuk, hogy Scitovszky volt az, aki Festeticset „az ünnepélynek egyik nevezetesebb részében némely szervezői foglalatossággal megbízni kegyeskedett”.¹⁷ Nem tudni, hogy miért éppen a Nemzeti Színházból egy évvel korábban elbocsátott gróftól kérte fel, ugyanakkor mai kifejezéssel élve; zenei területen szerzett több éves vezetői tapasztalattal rendelkezett, emellett zeneesztétikai nézeteik egyezőek voltak. Nem alaptalan azt feltételeznünk, talán Festetics reménykedett abban, hogy zeneszerzőként is bemutatkozhat. Így a Lisztet feltétel nélkül támogató Auguszszal szemben Festetics képviselte a másik tábor.

A helyzet 1856 áprilisában eszkalálódott. Festetics levele elveszett, Liszt válasza fennmaradt, amiben őszinte nyíltsággal szegezi Festeticsnek a kérdést, kérést: „Csak írd meg nekem egyenesen, hogy akarják-e, hogy ott legyek, vagy sem, és emlékezz rám barátságosan.”¹⁸ Az egyenes válasz helyett az intrikák és kifogások egész sora következett július végéig, miszerint Liszt műve: hosszú, nehéz, nagy apparátust igényel, *Zukunftmusik*, Lisztnek pedig különleges igényei és elvárásai vannak.¹⁹ Festetics kendőzetlen véleménye, az ünnepségek után kelt leveléből világlik ki:

„Volt-e igazságom Liszt miséjének zenéjére nézve. Ezt Eminenciád nemcsak, mint műértő legjobban elítélendi, hanem mint az imának legfőbb felszentelt személye leginkább érzendi vajon ennyi zajjal járó muzsikát, rapszodiát ennyi effektus hajhászása ennyi lárma ennyi diszsonancia lehessen-e az ájtatosságnak és az imának képviselője?”²⁰

Festetics előbb Lisztet próbálta lebeszélni magyarországi útjáról, de amikor látta, hogy nem sikerül, Scitovszkyval egyeztetett levelekben és személyesen. Liszt válaszaiban könnyűszerrel hártotta el az ellene felhozott vádakot, és Festetics „munkásságát”

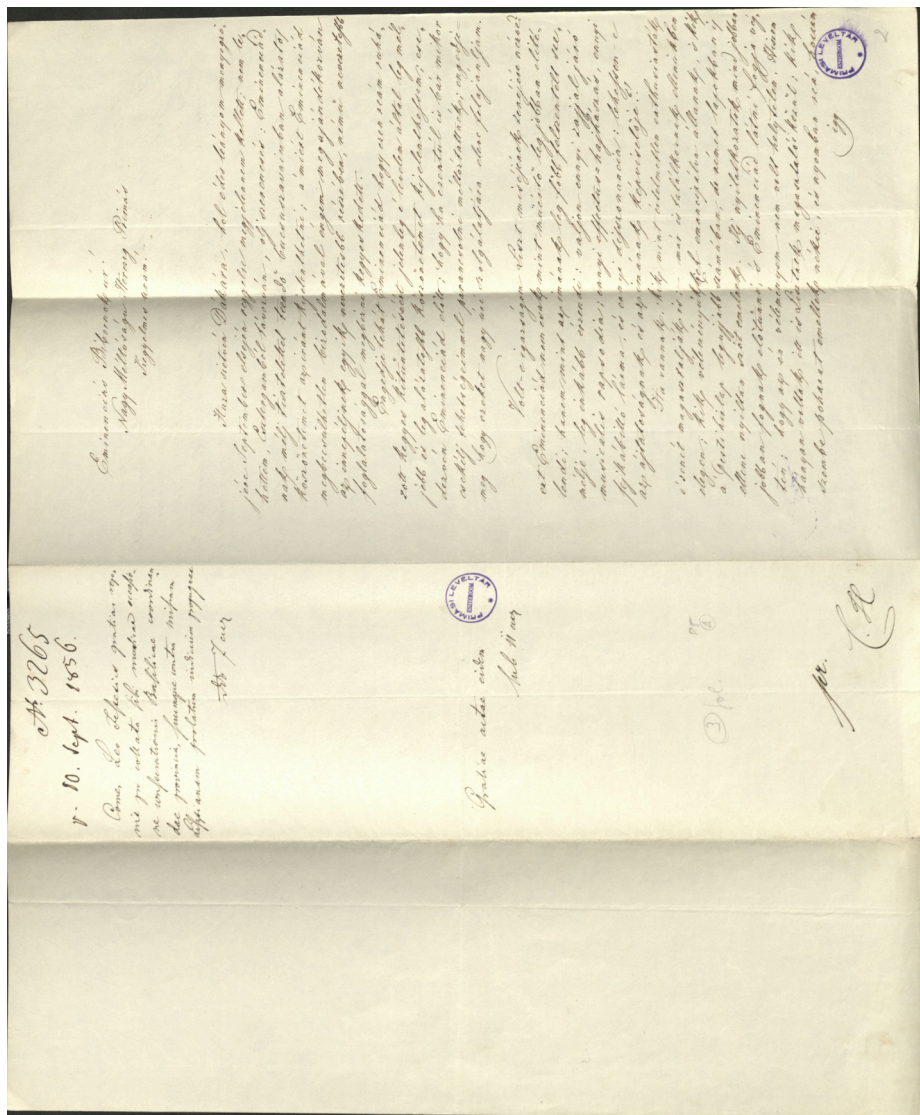
16 PRAHÁCS *Liszt*, 320.

17 Festetics Leó levele Scitovszky Jánosnak, 1856. szeptember 7. Lásd Esztergom, Prímási Levéltár, Scitovszky Cat. H. 1350. csomó, 25/A.

18 Saját fordítás. Az eredetiben: „Schreibe mir nur unumwunden, ob man mich dort haben will oder nicht, und gedenke freundschaftlich.” Vö. CSAPÓ *Liszt*, 56–58., No. 12.

19 A *Zukunftmusik* kapcsán lásd Detlef ALTENBURG (Hg.): *Liszt und die Neudeutsche Schule* (Lilienthal, Laaber, 2006).

20 Festetics Leó levele Scitovszkynak Jánosnak, 1856. szeptember 7. Lásd Esztergom, Prímási Levéltár, Scitovszky Cat. H. 1350. csomó, 25/A.

2a-b *faksimile*. Festetics Leó levele Scitovszkynak János esztergomi hercegprímásnak, 1856. szeptember 7. Esztergom, Primási Levéltár, Scitovszky Cat. H. 1350/A.

Agnés Street-Klindworthnak és Carolyne zu Sayn-Wittgensteinnek írt leveleiben „csodának», „hihetetlen ügyetlennek», „ostobának», „csalfának» és „hiúnak» tartotta, akire „Fieramosca szerepe jut majd Cellini utolsó jelenetében”.²¹ Augusz mindeközben Lisztet bátorította, és Scitovszkyt próbálta meggyőzni levelekkel és személyesen is. Egyre őszintébb és energikusabb leveleiben igyekezett Festetics „lovagiatlan rágalmai”-t leleplezni, valamint azt állította, hogy a „gróf fondor, egoisztikus tolakodó és lovagiatlan», akit figyelemre se kell méltatni, hiszen „őreája semmi szükség”.²² Emellett Liszt jelentőségére emlékeztette a hercegprímást, mindezt azzal a szándékkal, hogy:

„Nem más cél vezérel, mint hogy a magam részéről növeljem Eminenciád hírnevét és Eminenciád legszebb ünnepének népszerűségét, amennyire csak lehetséges.”²³

Augusz továbbá jó diplomáciai érzéssel, felhasználva befolyását a sajtóban egyöntetűen mindenkit Liszt mellé állított,²⁴ a közhangulatról pedig nem mulasztotta el értesíteni Scitovszkyt:

„Elemi kötelességemnek tartom, mivel Eminenciád körül senki sem meri ezt megtenni, hogy felhívjam Eminenciád figyelmét az országban uralkodó közvéleményre és a sajtóra.”²⁵

Emellett Festetics rendszeresen jelentéseket írt Scitovszkynak.²⁶ Ezekből tudhatjuk Festetics igyekezetét aziránt, hogy a Nemzeti Színház zenészeit, illetve a budapesti Hangszegyleti Zenede tagjait a maga oldalára állítsa. De arról is tudhatunk, hogy Festetics aláírást szeretett volna szerezni engedélyére a Helytartóságon, mert csak

21 LA MARA *Briefe III*, 74–75., No. 44. Lásd továbbá *Franz Liszt's Briefe*, gesammelt und hrsg. von LA MARA (Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1899), IV, 315–317., No. 229. Továbbiakban LA MARA *Briefe IV*: Liszt Carolyne Sayn-Wittgensteinnek e helyen a Weimarban bemutatott Berlioz operára utal. Fieramosca ti. a főhős, akinek Cellini mind szerelmi, mind szakmai téren vetélytársa, és az opera nagy részében intrikusként viselkedik. Az utolsó jelenetben viszont hirtelen Cellini mellé áll és segít befejezni művét.

22 Augusz Antal levele Scitovszkynak Jánosnak, 1856. június 22. Lásd Esztergom, Prímási Levéltár, Scitovszky Cat. H. 1350. csomó, 14.

23 Saját fordítás. Az eredetiben: „Mich leitet kein anderes Ziel, als den Ruhm Eurere Eminenz meinerseits zu steigern und die Volkstümlichkeit der schönsten Feier Eurer Eminenz möglichst zu vergrößern” Vö. PRAHÁCS *Liszt*, 320.

24 Lásd például *Hölgyfutár* 7/127 (1856. június 4.), 515., vagy *Hölgyfutár* 7/147 (1856. június 27.), 607.

25 Saját fordítás. Az eredetiben: „Ich halte es für meine elementare Pflicht, da dies niemand aus der Umgebung Eurer Eminenz zu tun wagt, die Aufmerksamkeit Eurer Eminenz auf die Lande herrschende öffentliche Meinung und auf die Presse zu lenken” Vö. PRAHÁCS *Liszt*, 320.

26 Festetics Leó levelei Scitovszkynak Jánosnak, 1856. május 20., június 9., június 25., június 30., július 9. Lásd Esztergom, Prímási Levéltár, Scitovszky Cat. H. 1350. csomó, 11; 10/A; 16; 5; 18.

így kezdődhetek volna el a Seyler-mise próbái, ugyanis időközben Festetics biztatására Scitovszky felkérte Seyler Károlyt a mise megírására. A Helytartóság alelnöki tisztét azonban 1852–1859 között August Antal töltötte be, így az aláírásra Festeticsnek heteket kellett várnia.²⁷

Scitovszky szorítóba került. Liszt felkérésével megbántotta a Monarchia-szerte ismert Seylert, majd Festeticcsel karöltve megsértette Lisztet, akinek zeneszerzői hírnevén is helyrehozhatatlan kárt készült okozni. Ezen kívül August és Festetics – kibékíthetetlen álláspontjuk miatti – rendszeres levelei és látogatásai okozhattak nehéz perceket számára. Olyannyira elkeseredett, hogy így írt Augustznak:

„Bátorkodom teljes őszinteséggel megkérni Excellenciádat, hogy a bazilika felavatásának zenéjét, amely oly sok bosszúságot okoz nekem, ne szóljon róla.”²⁸

A feloldhatatlannak tűnő helyzet július 27-ére rendeződött. August közbenjárása, a sajtó és ezáltal a közvélemény nyomása, illetve Liszt levelei jobb belátásra bírta a hercegprímást. Július 27-én Liszt örömmel értesítette Augustot, hogy reggel megkapta a hivatalos értesítést Esztergomból, miszerint miséjét a templomszentelési ünnepségen bemutatják.²⁹ Habár Seyler miséjét már július eleje óta próbálták, úgy tűnik, különösebb gond nélkül sikerült közölni a döntést a *regens chorival*.³⁰ Seylert csupán a mise változó részeinek megírásával bízták meg. A bemutatót megelőző kálvária legnagyobb vesztese Festetics volt. Ugyanakkor a sajtó rendkívüli támadása miatt Liszt megsajnálta egykori barátját és jóindulattal viseltetett iránta a bemutató alatt, sőt később kapcsolatuk rendeződött. A nehéz időszak, így Festetics és Scitovszky kellemetlen levelei utólag hasznosnak bizonyultak Liszt szempontjából, ugyanis ennek köszönhetően mindenki egyöntetűen mellé állt, és miséje már elhangzása előtt osztatlan sikert aratott. Amint Augustznak összegezte:

„Ahogy a szólás mondja: «minden jó, ha vége jó»”.³¹ A történetek után augusztus 7-én Liszt elindult Weimarból, hogy nyolc év után újra lássa szülőhazáját.³²

27 Festetics Leó levele Scitovszky Jánosnak, 1856. június 30. Lásd Esztergom, Prímási Levéltár, Scitovszky Cat. H. 1350. csomó, 5.

28 Sajtó fordítás. Az eredetiben: „Ich erlaube mir, Eure Exzellenz in voller Offenheit zu itten, die mir so viele Verdrießlichkeiten bereitende Musik zur Einweihung der Basilika mit Stillschweigen zu übergehen.” Vö. PRAHÁCS *Liszt*, 321.

29 PRAHÁCS *Liszt*, 89., No. 80. és CSAPÓ *Liszt*, 65–67., No. 16.

30 PRAHÁCS *Liszt*, 320.

31 Sajtó fordítás. Az eredetiben: „«Ende gut, alles gut», sagt das Sprichwort.” Vö. CSAPÓ *Liszt*, 67., No. 12.

32 LA MARA *Briefe IV*, 312–315., No. 228.

ABSZTRAKT

CSELÉNYI MÁTÉ (Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont)

Adalékok Liszt Ferenc *Esztergomi mise* bemutatójának előzményéhez

1856-ban országos, sőt nemzetközi eseményre került sor Esztergomban. A bazilika építési munkálatai a végéhez közeledtek, ezért 1855-ben Scitovszky János hercegprímás felkérte Liszt Ferencet, hogy a felszentelésre komponáljon ünnepi misét. A mise bemutatójára 1856. augusztus 31-én került sor. A két dátum között eltelt időszak nem volt eseménytelen. A Liszt-irodalomban már tárgyalt történéseket előadásomban levéltári és még kiadatlan levelezésekkel szeretném kiegészíteni, elsősorban Augusz Antal, Festetics Leó, Liszt Ferenc és Scitovszky János levélváltásai alapján.

Tárgyszavak: Liszt Ferenc; Augusz Antal; Festetics Leó; Scitovszky János; Esztergomi mise.

CSELÉNYI MÁTÉ a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem zenetudományi szakán végzett 2021-ben. Ezt követően kezdte meg PhD tanulmányait az intézményben, disszertációjának címe: Liszt Ferenc magyarországi látogatásai 1839–1867 között. 2020-tól a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont állandó munkatársa. Lisztről és Cziffra Györgyről 2021 óta publikációi jelennek meg (többek közt az új Cziffra MGG-szócikk) és előadásokat tart bel- és külföldön.

ABSTRACT

MÁTÉ CSELÉNYI (Liszt Ferenc Memorial Museum and Research Centre)

Contributions to the Premiere of Ferenc Liszt's *Gran Mass*

In 1856, an event of national and even international importance took place in Esztergom, Hungary. As construction works on the Basilica were nearing completion, Primate János Scitovszky commissioned Ferenc Liszt in 1855 to compose a festive mass for the consecration. The Mass was premiered on 31 August 1856. The period between these two dates was quite eventful. The paper offers contributions to this history, already discussed in Liszt literature, based on archival research and the so far unpublished correspondence of the main actors Antal Augusz, Leó Festetics, Ferenc Liszt, and János Scitovszky.

Keywords: *Ferenc Liszt, Antal Augusz, Leó Festetics, János Scitovszky, Gran Mass.*

MÁTÉ CSELÉNYI obtained his MA degree in Musicology from the Liszt Academy of Music, Budapest, in 2021. Currently he studies at the Doctoral School of the same institution. A staff member of the Liszt Ferenc Memorial Museum and Research Centre since 2020, he has published on Liszt and György Cziffra, including the article on Cziffra in the new MGG, and lectured in Hungary and abroad. His PhD dissertation, in preparation, deals with Liszt's visits to Hungary between 1839 and 1867.